

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica VIII (2009)

Obóz Naukowy Studenckiego Koła Naukowego Historyków UP im. Joachima Lelewela w powiecie gorlickim w 2008 roku

Na początku 2008 roku Studenckie Koło Naukowe Historyków Uniwersytetu Pedagogicznego (wtedy jeszcze Akademii Pedagogicznej) im. Joachima Lelewela zainicjowało współpracę z Małopolskim Urzędem Wojewódzkim. Już wcześniej, na zlecenie wojewody małopolskiego Jerzego Millera, pracownicy Wydziału Polityki Społecznej rozpoczęli program ewidencji grobów, kwater i cmentarzy wojennych w województwie małopolskim. Za takie obiekty uznawane są wszystkie pochówki ludzi (wojskowych, a także cywili), którzy stracili życie w wyniku działań wojennych. Do programu zalicza się groby, kwatery i cmentarze wojenne od konfederacji barskiej do czasów stalinowskich. Wszystkie działania miały na celu stworzenie pierwszej w Polsce internetowej bazy grobów wojennych. Olbrzymia ilość obiektów na terenie Małopolski skłoniła Urząd Wojewódzki do poszukania pomocy przy pracach ewidencyjnych. Współpracę zaproponowano także Studenckiemu Kołu Naukowemu Historyków Uniwersytetu Pedagogicznego. Po rozmowach opiekuna SKNH z dyrektorem Wydziału Polityki Społecznej MUW Małgorzatą Lechowicz doszło do podpisania umowy, w ramach której SKNH zobowiązywało się do przeprowadzenia ewidencji pochówków wojennych wskazanych przez Urząd Wojewódzki. Już w miesiącach wiosennych 2008 roku studenci historii Uniwersytetu Pedagogicznego wyruszyli w teren, uzbrojeni w mapy, cyfrowe aparaty fotograficzne, przyrządy miernicze, zeszyty i długopisy. Zewidencjonowali wtedy kilkadziesiąt obiektów w kilku powiatach województwa małopolskiego. Wykonali swoją pracę na tyle dobrze, że obie strony postanowiły kontynuować współpracę. Jeszcze na wiosnę 2008 roku, w Wadowicach, przedstawiciele Koła i piszący te słowa wzięli udział w ogólnopolskiej konferencji poświęconej grobownictwu wojennemu. W dyskusji sesyjnej głos zabrali między innymi: przewodniczący Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa minister Andrzej Przewoźnik oraz wojewoda małopolski Jerzy Miller. Poproszony o to przez organizatorów, postępy prac nad projektem ewidencji grobów w Małopolsce przedstawił także opiekun SKNH dr Hubert Chudzio. Następnym etapem prac nad ewidencją pochówków wojennych było zorganizowanie wakacyjnego Obozu Naukowego w powiecie gorlickim, który sfinansował Małopolski Urząd Wojewódzki.

Nasi studenci mieli odnaleźć, pomierzyć, sfotografować i sporządzić bibliografię aż 93 znanych obiektów cmentarnych w powiecie gorlickim. W zorganizowanym w początkach lipca 2008 roku obozie wzięło udział 14 studentów historii. Opiekę merytoryczną nad całością przedsięwzięcia pełnił opiekun Koła.

Za główną bazę 11-dniowego przedsięwzięcia obrano miasto Gorlice. W pierwszym dniu obozu grupa studentów została podzielona na siedem par. Każda z nich otrzymała do ewidencji kilkanaście obiektów na terenie powiatu. Codziennie, czasami bardzo wcześnie rano, studenci parami wyruszali w różne zakątki powiatu gorlickiego. Teren Beskidu Niskiego, na którym prowadzono badania, jest szczególnie. Groby, kwatery i cmentarze wojenne niejednokrotnie ukryte są bowiem w ciężko dostępnych regionach leśnych i górskich, do których można dotrzeć tylko pieszo bądź na jednośladach. W związku z tym, do miejsc znajdujących się w najtrudniejszych i najdalszych zakątkach powiatu dwie grupy studentów docierały na rowerach. Trzeba tu też dodać, że po zakończeniu obozu bicykle były tak zniszczone, że nadawały się wyłącznie do generalnego remontu. Dla bezpieczeństwa, w sytuacji gdyby ktoś nie mógł wieczorem wrócić z ewidencji do bazy (a takie sytuacje się zdarzały), obóz miał do dyspozycji także samochód. Służył on również do dostarczania zaopatrzenia.

Zdecydowana większość ponad 90 obiektów na terenie powiatu gorlickiego, które miały być poddane ewidencji, pochodziła z czasów I wojny światowej i była związana z działaniami armii austro-węgierskiej i niemieckiej przeciw wojskom rosyjskim. Głównie były to cmentarze wojenne urządzone po bitwie gorlickiej, która miała miejsce w maju 1915 roku.

W związku z tym, że opisywane powyżej wydarzenia i sam obóz odbywały się w okrugłą 90. rocznicę zakończenia I wojny światowej, warto w tym miejscu krótko przybliżyć historię działań wojennych w Małopolsce i w samym powiecie gorlickim.

Kiedy w 1914 roku rozpoczynano wojnę, państwa polskiego nie było na mapie Europy. Jednak bezpośrednio w walkach zarówno na froncie zachodnim, jak i wschodnim brało udział tysiące Polaków. Służyli oni w obcych zaborczych armiach: Rosji, Niemiec i Autro-Węgier. Często też, co było szczególnie tragiczne, musieli anonimowo stawać naprzeciwko siebie i ginąć w bratobójczych walkach. Do tragicznych w skutkach kampanii doszło również na terenie dzisiejszej Małopolski. Przykładowo krwawe starcia miały miejsce w grudniu 1914 roku. W tzw. operacji łapanowsko-limanowskiej wojska państw centralnych odrzuciły armię rosyjską od zagrożonego Krakowa. Mogiły po tych działaniach znajdują się głównie na terenie powiatu bocheńskiego. W jeszcze krwawszej bitwie gorlickiej sprzymierzone wojska austro-węgierskie i niemieckie zapoczątkowały ofensywę wypchnięcia Rosjan z Galicji Zachodniej. Podczas tej kampanii w sumie śmierć poniosło około 60 tys. żołnierzy różnych narodowości. Wśród nich także wielu Polaków. Powiat gorlicki „usiany” jest wręcz cmentarzami wojennymi, na których złożono poległych uczestników tych wydarzeń. Do dziś na terenie jeszcze innych powiatów województwa małopolskiego znajdują się dziesiątki cmentarzy wojennych upamiętniających I wojnę światową. Często na wspólnych nekropoliach leżą razem dawni wrogowie. Przykładowo na cmentarzu nr 65 w Małastowie spoczywa 111 żołnierzy austro-węgierskich i 15 rosyjskich, z których zidentyfikowanych jest 85 osób. We wsi Długie na cmentarzu nr 44 znajduje się 208 pochówków Rosjan i 37 żołnierzy austriacko-

-węgierskich (tu jednak aż 141 ludzkich szczątków spoczywa poza nowym ogrodzeniem, gdyż cmentarz po rekonstrukcji nieszczęśliwie pomniejszono aż o 3/4 poprzedniej powierzchni).

W obliczu ponoszonych coraz większych strat wojennych przez armię austro-węgierską, 3 listopada 1915 roku w Wiedniu powstał Wydział Grobów Wojennych utworzony przez C. i K. Ministerstwo Wojny. Jedną z dziewięciu jego filii przeznaczoną do działań na terenie Galicji Zachodniej została zorganizowana w Krakowie. Instytucja ta skupiała między innymi grono artystów i architektów, którzy mieli nadać odpowiedni kształt i oprawę zakładanym cmentarzom wojennym. Wśród nich znaleźli się: Niemiec Hans Mayr, Polacy: Jan Szczepkowski i Wojciech Kossak oraz Słowak Dušan Jurkovič – twórca cmentarzy harmonijnie wtapiających się w malowniczy krajobraz Beskidu Niskiego. Głównym celem działań tej instytucji miało być upamiętnienie i oddanie honoru poległym żołnierzom. Czyniono to poprzez identyfikację poległych, tworzenie ewidencji oraz wyróżnianie z otoczenia obszarów, na których grzebano żołnierzy nadając im specyficzną, odrębną formę. Działalność krakowskiego oddziału Wydziału Grobów Wojennych doprowadziła do zaprojektowania i wybudowania na terenie Galicji Zachodniej około 400 cmentarzy wojennych.

Nekropolie zbudowane w czasie wojny, po zakończeniu działań zbrojnych przez wiele dziesięcioleci ulegały powolnemu niszczeniu. Większość z nich w latach 70. XX wieku znajdowała się w stanie zupełnej ruiny. Jednak w latach następnych, również w ramach współpracy polsko-austriackiej, podjęto próbę renowacji i rekonstrukcji większości cmentarzy z czasów I wojny światowej. W dużej części operacja ta powiodła się. Jednak w wielu przypadkach, jak podkreślają znawcy tematu, odbudowę cmentarzy przeprowadzono w sposób nie odpowiadający oryginalnym założeniom projektowym, bez dokładnej kwerendy archiwalnej dotyczącej odnawianych obiektów.

Właśnie wśród takich obiektów odnowionych i uporządkowanych (o które dbają poszczególne gminy), ale także niejednokrotnie zachwaszczonych i zapomnianych przez miejscową administrację cmentarzy wojennych znaleźli się studenci SKNH w lipcu 2008 roku. W ciągu 11 dni wzmoczonej pracy udało się dotrzeć do wszystkich wytypowanych wcześniej miejsc. Odnalezione pochówki zewidencjonowano, a czasami nawet w miarę możliwości uprzątnięto. Efektom odwiedzin omawianych miejsc pamięci było kilka tysięcy fotografii, które wykonali uczestnicy obozu. Niektóre z nich były tak piękne i nastrojowe, że Koło postanowiło stworzyć wystawę zdjęć cmentarzy z czasów I wojny światowej. Wpisywało się to we wspomnianą już 90. rocznicę zakończenia wojny. Po żmudnej i ostrej selekcji wybrano 65 fotografii, które przeznaczono do ekspozycji. Wystawa zatytułowana „Cmentarze wojenne z czasów I wojny światowej na terenie Małopolski. W obiektywie krakowskich studentów historii Uniwersytetu Pedagogicznego” została otwarta 27 października 2008 roku w holu Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego. Ekspozycja spotkała się z dużym zainteresowaniem zwiedzających. Była to niewątpliwie kolejna promocja działań SKNH oraz samej uczelni. Następnie na przełomie listopada i grudnia 2008 roku wystawa została przeniesiona do budynku głównego Uniwersytetu Pedagogicznego, gdzie gościła przez 3 tygodnie¹.

¹ Wystawę wraz z tekstem wprowadzającym można oglądać na stronie internetowej Uniwersytetu Pedagogicznego pod adresem: www.ap.krakow.pl/new/cmentarze [10.01.2009].

Potem ekspozycja trafiła do Aresztu Śledczego w Podgórzu jako przyczynek kulturalny do resocjalizacji osadzonych tam aresztantów.

Warto też dodać, że o tworzeniu wspomnianej ewidencji wielokrotnie donosiły media. Artykuły o działalności Koła pojawiły się kilkakrotnie w „Gazecie Wyborczej” i „Gazecie Krakowskiej”. O pracach SKNH informowała również Telewizja Kraków². W programie informacyjnym „Kronika” pojawiła się relacja filmowa z obozu w powiecie gorlickim. Najważniejsze jest jednak to, że praca studentów historii UP już posłużyła do uzupełnienia bazy internetowej miejsc pamięci w województwie małopolskim. Fotografie oraz informacje wykonane i zdobyte przez młodych adeptów historii można odnaleźć na stronie internetowej Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego pod adresem: www.malopolska.uw.gov.pl/grobywojenne/. Co ważne, prace nad projektem jeszcze się nie zakończyły. Studenckie Koło Naukowe Historyków już od wiosny 2009 roku będzie kontynuować działania ewidencyjne miejsc pamięci w Małopolsce. Zaś w miesiącach wakacyjnych planowany jest kolejny obóz naukowy, tym razem w powiecie sądeckim.

Opiekun Studenckiego Koła Naukowego Historyków UP

Hubert Chudzio

² TVP Kraków, „Kronika”, wydanie główne, godz. 18.00, 26 lipca 2008 r.